

INTEGRIRANJE SPOZNAJA U SOCIJALNOM RADU

SAŽETAK

Integriranje spoznaja u socijalnom radu je proces koji prati profesiju od osnutaka, razvijanja edukacijskih programa i bitno je obilježje njene znanosti. Ovim radom pokušat ćemo promisliti o procesu povezivanja spoznaja iz znanstvenih i neznanstvenih izvora sa socijalnim radom, kao i kriterijima koje pritom valja uzeti u obzir. Govorit ćemo tako o integriranju znanstvenih, religioznih, duhovnih, filozofskih, umjetničkih te individualnih »zdravorazumskih promišljanja« u socijalnom radu. Razmotrit ćemo sljedeće principe koje treba promisliti prilikom unošenja i korištenja heteronomnih spoznaja: načela profesije, ograničenja u kompetencijama prema drugim disciplinama, poznavanje svrhe korištenog znanja, interese i obilježja samih socijalnih radnika te kritičko promišljanje. S obzirom na intenzitet integriranja spoznaja, ponudit ćemo pojmovne distinkcije između multidisciplinarnosti, interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti. Konačno, integriranje spoznaja povežemo s procesom socijalnog rada zaključujući da je u fazama definiranja i analiziranja problema njen značaj ponajviše istaknut, dok su tijekom korištenja metoda i izravnog djelovanja značajnije specijalizirane profesionalne metode korištene u skladu s kompetencijama socijalnih radnika.

Konačno, ponuđena su neka daljnja pitanja za promišljanje teme u znanstvenim, praktičnim i edukativnim aspektima profesije.

UVOD

Integriranje spoznaja u socijalnom radu je proces koji prati gotovo svaki aspekt profesije, od početaka profesionalnog djelovanja do oblikovanja edukativnih i znanstvenih temelja.

¹ Ana Miljenović, socijalna radnica, e-mail: miljenovic.ana@gmail.com.

Pregledni članak
Primljeno: rujan, 2009.
Prihvaćeno: svibanj, 2010.
UDK 364.01

Ana Miljenović¹

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u
Zagrebu

Ključne riječi:

integriranje spoznaja, znanje u
socijalnom radu, heteronomni
izvori.

Integracija je određena kao proces koji podrazumijeva najmanje dva dijela ili elementa koji se kombiniraju na način da funkcioniraju usklađeno (Hornby, 2005.:807), odnosno da njihovo spajanje tvori jednu cjelinu (Webster's new encyclopedic dictionary, 1993.:523; Anić i Goldstein, 1999.:598; Barker, 1999.:244).

Integriranje spoznaja možemo razmatrati na dvije razine. Na prvoj se u socijalnom radu prihvaćaju spoznaje iz »vanjskih«, heteronomnih izvora, posebice znanstvenih disciplina. Tada govorimo najčešće o konceptu interdisciplinarnosti koji se u najširem smislu odnosi na djelovanje različitih područja znanja ili (znanstvenih) disciplina jednog na drugi, ili bilo kakav dijalog u najširem smislu kakav se između disciplina uspostavlja (Moran, 2002.; Hornby, 2005.:809) u područjima znanstvenih istraživanja, projektiranja ili praktičnog djelovanja (Anić i Goldstein, 1999.:600). Druga moguća razina integriranja spoznaja je unutar samog socijalnog rada koji je u svom razvoju obuhvaćao sve više područja djelovanja, ali i sve različitijih teorijskih pravaca bez jedinstvenog okvira koji bi ih okupljao (Martinović, 1987.; Payne, 2001.; Howe, 2003.). U tom se kontekstu koristi pojam eklekticism preuzet još iz filozofskih diskursa. Općenito, eklekticism označava postupak djelovanja koji ne slijedi jedan sustav ideja, već se koristi spoznajama iz različitih izvora integrirajući ih u jednu cjelinu (Hornby, 2005.:485), no u literaturi se može naći s dva vrijednosno različita pristupa. U negativno obojenom, označavao bi nekreativno i nekritičko korištenje različitih ideja bez stvaranja novih elemenata ili bez autentičnih zamisli (Martinović, 1987.; Anić i Goldstein, 1999.:355; Howe, 2003.), dok s pozitivnim prizvukom označava korištenje ideja i metoda koje mogu biti iz svakog od izvora kako se čini najbolje (Webster's new encyclopedic dictionary, 1993.) ili u kontekstu socijalnog rada najkorisnijim za neku intervenciju (Barker, 1999.:146) u konkretnom specifičnom slučaju (Rosen, 1988.; Payne, 2001.).

S obzirom na smjer integracije, naša će orijentacija biti zadržana prema integriranju spoznaja iz heteronomnih izvora u korpus socijalnog rada koji kako smo rekli prati profesiju od samih začetaka. Tako Dorfmannova (1988.) navodi da, iako je povijest socijalnog rada relativno kratka (oko 100-injak godina), povijest pomaganja seže sve do prvih pisanih civilizacijskih dokumenata i bila je djelatnost čija se mudrost širila stanovništvom te imala religijske, filozofske i državno-političke poglede koji su govorili ne samo da li pomagati, nego i kome, na koji način i kakva je raspodjela odgovornosti pojedinca i društva. Nadalje, i socijalni rad se sam povijesno razvijao, između ostalog i pod utjecajem drugih srodnih pomažućih profesija poput medicine i prava (Urbanc, 2006.).

U izgradnji znanstvene osnove, Martinović (1987.) prepoznaje integrativnost kao jedno od triju osnovnih obilježja znanosti socijalnog rada. Pod njom razumijeva integraciju pojedinačnih disciplina i istraživanja u konzistentnu teoriju socijalnog rada primjenom principa kumulativnosti spoznaja. Ipak, iako se koristi spoznajama iz drugih područja, ne svodi se ni na jedno od njih što isti autor naziva rezidualnošću (Martinović, 1987.:11-12).

Iz ovog uvodnog prikaza razvidno je kako je integriranje spoznaja kontinuirano i sveprisutno u profesiji socijalnog rada. Ipak, s obzirom da do sada nije bio sustavno i zasebno

razmatran, to ćemo pokušati učiniti kroz nekoliko pitanja: Što je uopće svrha potrebnog znanja u socijalnom radu? Što sve može biti predmetom integracije spoznaja, odnosno koji izvori spoznaja jesu i mogu biti relevantni za socijalni rad? Kako i kada je moguće integrirati spoznaje u socijalnom radu? Kakve konzekvence to ostavlja na profesiju, njenu djelotvornost, identitet, praktičnu specijalizaciju i obrazovanje budućih profesionalaca?

Pritom, iako radom možda nećemo ponuditi cjelovite odgovore, pokušat ćemo ih problematizirati i ponuditi okvir za daljnje promišljanje.

UPOTREBA ZNANJA U SOCIJALNOM RADU

Kako bismo razumjeli okvir u kojem se odvija integracija spoznaja, pokušat ćemo pojasniti koncept *znanja* u socijalnom radu. Prema širim gledištima, znanje čine sve informacije, razumijevanje i vještine koje se stječu edukacijom ili iskustvom (Hornby, 2005.:854), odnosno razumijevanje i posjedovanje informacija o nečemu (Webster's New Encyclopedic Dictionary, 1993.:556). U informacijskim znanostima često se koncipira hijerarhijski gdje je na nižim razinama piramide u njegovoj izgradnji podatak (na najnižoj razini) kao produkt opažanja koji govore o svojstvima objekata, događaja i okruženja, a iznad su informacije koje su zapravo relevantni, upotrebljivi, značajni i procesuirani podaci (Fricke, 2009.:132-133). Drugo moguće gledište usmjereno je na svrhu znanja koja je dvojaka: razumjeti pojavu (*znati da ili znati o*) i utvrditi mogućnosti djelovanja na nju (*znati kako*) (Fricke, 2009.) što filozof Francis Bacon naglašava svojom tvrdnjom da je znanje moć (prema Kalin, 2003.).

Ove dvije razine korištenja znanja, prepoznate su i u socijalnom radu, pridodajući im treću koja ukazuje na etičku dimenziju (Gambrill, 2006.). Slično se i u rječniku socijalnog rada (Barker, 1999.:455) spominje da praksa socijalnog rada ima utvrđen vrijednosni sustav, principe i tehnike postupanja te potrebno znanje o predmetu kojim se socijalni rad bavi. Sukladno navedenom, teoretičari socijalnog rada podijelili su korištene teorije na sljedeće:

- *teorije koje razmatraju predmet bavljenja* i to opće teorije prirode čovjeka, geneze problema te opće teorije koje se tiču društvenih sustava (Compton i Galaway, 1989.) ili **teorije za socijalni rad** koje informiraju praksu o prirodi pojedinca i društva (Howe, 2003.), odnosno prema Payneu (2001.) **teorije koje doprinose socijalnom radu**, a najčešće su iz drugih znanstvenih područja, kako bi iz šire perspektive objasnili fenomene kojima se socijalni rad bavi

- *teorije koje razumijevaju prirodu profesije*: **teorije o socijalnom radu** koje objašnjavaju njenu prirodu i ulogu, **teorije socijalnog rada** objašnjavajući i opisujući djelatnosti, ciljeve i učinkovitost odnosno relevantnost tih djelatnosti i **teorije metode i prakse socijalnog rada** koje osim metoda navode i standarde kvalitete odnosa socijalnog radnika i korisnika (Payne, 2001.).

Collningwood i Davies (2008.) ove različite razine korištenja znanja provode kroz faze rada: u prvoj se koriste sve raspoložive informacije za procjenu korisnikovih potreba te

teorije za njihovo pojašnjavanje, dok se u drugoj pronalaze one teorije za intervenciju koje objašnjavaju što učiniti uz znanje o vrijednostima i etičkim normama koje pritom treba uzeti u obzir kao i neke druge posebne čimbenike (poput etničkih, dobnih i rodnih).

Sumirajući sve navedeno, možemo reći da se sustav znanja u socijalnom radu sastoji od sljedećih područja orijentiranih na:

- razumijevanje prirode nekog fenomena kojim se bavi socijalni rad na razini pojedinca, društvenih grupa ili širih društvenih procesa i interakcije između navedenih entiteta - **znanje za razumijevanje predmeta profesije**
- utvrđivanje standarda profesije, odnosno njene vrijednosne i normativne podloge - **znanje o načinu ili principima djelovanja**
- utvrđivanje praktično provedivih metoda, tehnika i vještina - **znanje o mogućnostima djelovanja.**

Tako određeni sustav, kako je već rečeno, prožet je stalnim integracijama sa spoznajama iz drugih izvora o čemu će dalje biti riječi.

IZVORI SPOZNAJA U SOCIJALNOM RADU I MOGUĆNOSTI NJIHOVE INTEGRACIJE

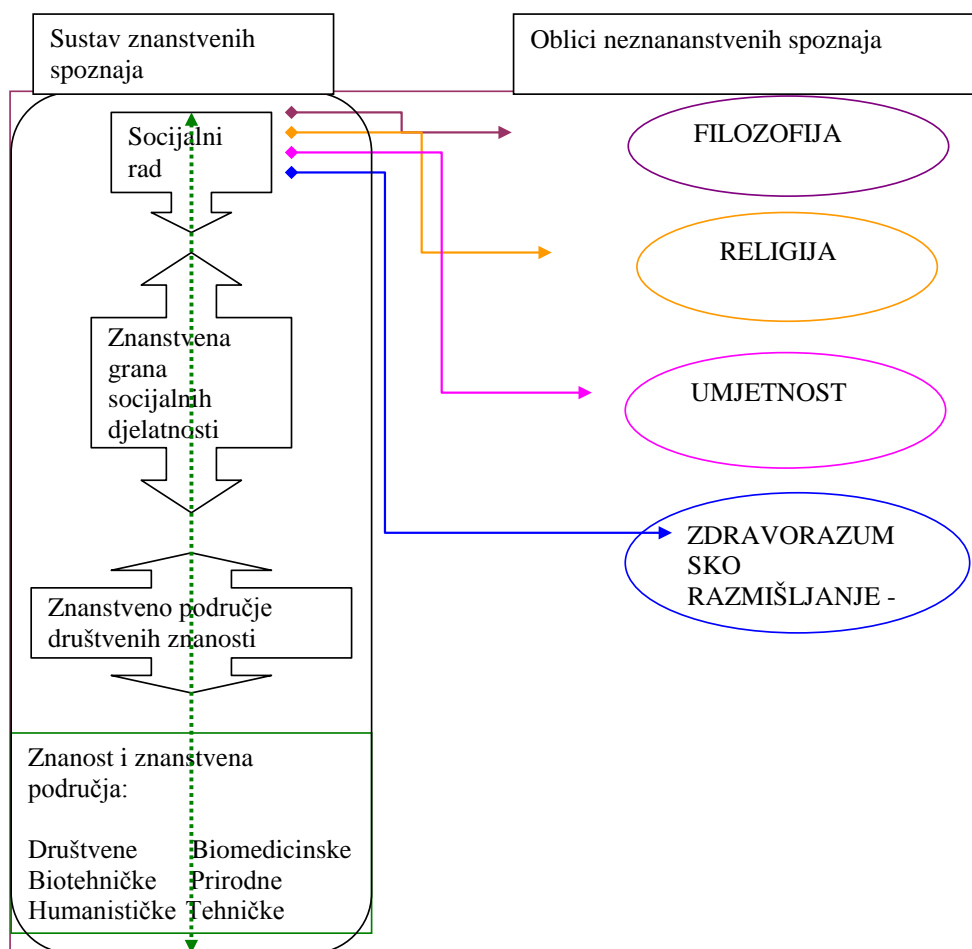
Izvori, vrste i oblici spoznavanja vrlo su heterogeni. Audi (2003.) navodi da se najčešće prihvaća kako spoznaja dolazi iz sljedećih izvora: percepcije, pamćenja, introspektivne svjesnosti te razumskog rezoniranja ili intuitivnog povezivanja s predmetom i bez postojanja osjetilnih utisaka o njemu. Nadalje, konstruiranje i prihvaćanje spoznaja može biti rezultat tradicionalnog prenošenja, utjecaja nekog intelektualnog autoriteta, verificiranja znanstvenom metodologijom ili uz doprinos popularnosti, načina prezentacije, osobnog iskustva, vjerovanja da iza njih stoje dobre namjere, da unose nešto novo i inovativno ili na neki kreativan i intrigantan način predstavljaju fenomen (Milas, 2005.; Gambrell, 2006.). S obzirom na tako raznovrsno spoznavanje i izvore znanja, ljudska je povijest puna različitih »intelektualnih fenomena« (Zelenika, 2004.) ili oblika spoznaje od kojih su najznačajnije društvene intelektualne »institucije« - znanost, filozofija, religije i umjetnost. Osim na razini općeg društvenog intelektualnog kapitala, od značaja su i individualni spoznajni sustavi ili način spoznavanja svijeta i sustav vjerovanja o njemu što se razvija na pojedinačnoj razini za što se često koristi naziv zdravorazumsko razmišljanje (Milas, 2005.).

Polazeći od svrhe i različitih formi znanja, a s druge strane od određenja socijalnog rada kao profesije koja zauzima položaj između društva (okruženja) i pojedinca u trenutku kada njihovi odnosi nisu zadovoljavajući, odnosno kada se narušavaju (IFSW, 2000.), ne čudi da doista široka lepeza spoznajnih oblika može biti značajna i upotrebljiva u socijalnom radu. Zaključimo, socijalni rad bi, s obzirom na svoje određenje, mogao imati interes prema različitim izvorima spoznaja koje se bave prirodom čovjeka i društva, bilo da su one znanstvene ili neznanstvene prirode kako je prikazano na slici 1. U sustavu znanstvenih

spoznaja nalazimo značajne najčešće društvene znanosti, ali mogući su i doprinosi iz drugih znanstvenih područja. Izvan znanstvenog sustava, korisni doprinosi u socijalni rad mogu doći iz filozofske, religijske, umjetničke ili zdravorazumske produkcije.

Slika 1.

Socijalni rad i sustavi spoznajnih oblika

SOCIJALNI RAD U SUSTAVU ZNANOSTI

Sumirajući mnoga određenja znanosti, Zelenika daje vrlo obuhvatnu definiciju znanosti kao sustava usustavljenih i argumentiranih znanja, odnosno sustava spoznajnih činjenica, pojmova, načela, podataka, informacija, teorija, zakona i zakonitosti u određenom povije-

snom razdoblju o objektivnoj stvarnosti (prirodi i društvu), do kojeg se došlo primjenom objektivnih znanstvenih metoda, a kojima je temeljna svrha i cilj spoznaja zakona i zakonitosti o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti prirodnih i društvenih pojava i maksimalizacija učinkovitosti ljudske prakse (Zelenika, 2004.:14). Prema Pravilniku o utvrđivanju znanstvenih područja (NN, 135/97) s izmjenama i dopunama iz 2000. (NN, 8/00 i 30/00) socijalni rad je uvršten u popis znanstvenih djelatnosti u Republici Hrvatskoj i to kao znanstvena grana u sklopu znanstvenog polja socijalnih djelatnosti, odnosno u širem sklopu društvenih znanosti. Kada je riječ o integriranju heteronomnih spoznaja u socijalni rad, tada se to najčešće odnosi upravo na ostale društvene znanosti. U tom kontekstu *posuđenog znanja* (Compton i Galaway, 1989.; Haynes i Holmes, 1994.) ili bazičnog znanja u razvoju profesije (Hardiker i Barker, 1981.) najčešće se govori o utjecajima psihologije i sociologije na socijalni rad (Hardiker i Barker, 1981.; Compton i Galaway, 1989.; Haynes i Holmes, 1994.; Howe, 2003.). To je i danas sukladno određenju socijalnog rada prema Međunarodnoj federaciji socijalnih radnika (International Federation of Social Workers, 2000.) u kojoj se navodi da se socijalni rad koristi teorijama ljudskog ponašanja s jedne, i društvenih sustava, s druge strane. S obzirom da se socijalni rad bavi mikroentitetima (razvojem pojedinca) i makroentitetima (društvenim sustavima) (Haynes i Holmes, 1994.), za njihovo razumijevanje mogu doprinijeti i druge znanosti (Mattaini, 2002.). Tako razumijevanje društva može polaziti iz ekonomske, pravne, demografske, etnološke i antropološke i političke perspektive. Tomu treba dodati i informacijske znanosti sa sve većim naglaskom na masovne medije koji mogu biti zanimljivi zbog načina prezentacije pojedinih društvenih skupina (Perišin i Kufrin, 2009.). S druge strane, razumijevanju razvoja pojedinca, uz spomenutu psihologiju, pridonose biološke, medicinske i pedagoške znanosti. Posebno treba obratiti pozornost i na granu neuroznanosti koja će, kako nam se čini, tek dobivati svoj pravi značaj u holističkom razumijevanju ljudskog ponašanja preko spoznavanja građe i funkcioniranja živčanog sustava. Uz postojeće, mogući doprinosi koji se, barem kod nas do sada nisu široko prihvaćali u socijalnom radu, mogu doći iz ekologije, posebice u razdoblju gdje se sve više polemiziraju ekološki problemi i kada se o ekološkim pravima govori kao posljednjoj generaciji ljudskih prava. Konačno, u kontekstu razumijevanja pojedinca u njegovom, ne samo socijalnom, već i fizičkom, biološkom i materijalnom okruženju, intrigantnim nam se čini postaviti pitanje kojim se bave tehničke znanosti o arhitektonskim i urbanističkim rješenjima u kojima žive korisnici, te razmotriti koliko je vizualni identitet stambenog i pejzažnog prostora kompatibilan sa psihosocijalnom klimom njihovih stanovnika.

SOCIJALNI RAD I FILOZOFIJA

Mogući značaj filozofije za socijalni rad vidljiv je u dva aspekta: prvi se tiče filozofskog proučavanja pojedinca i društva što je i interes socijalnog rada, a drugi se tiče onoga što je

filozofsko u socijalnom radu, odnosno u konceptualizaciji kao znanosti i praktične djelatnosti.

Filozofija u samoj riječi označava ljubav (grč. *philia*) prema mudrosti (grč. *sophos*-mudrost), a Pojman (2004.) ju određuje kao kontemplaciju najvažnijih pitanja postojanja čime bi se često poljuljala, preispitivala ili odbacivala postojeća društvena vjerovanja. Do danas je razvijeno mnogo filozofskih disciplina, no uglavnom postoji slaganje o četiri velika područja u kojima su okupljena (Pojman, 2004.): metafizika koja traži odgovore na pitanja o prirodi stvarnosti, uma, čovjekove slobode ili predodređenosti, epistemologija koja je zainteresirana za prirodu znanja i spoznavanja, njegove izvore i oblike, aksiologija koja više kao vrijednosni sustav traži standarde lijepog (preko estetike), dobrog (etike) i dobre vladavine (politika), odnosno o uređenju društva i društvenih odnosa (politička filozofija) te logika koja propisuje načine donošenja valjanih filozofskih zaključaka i argumenata. Bisno (1952.) je našao da filozofija ima doprinos u četiri velika područja socijalnog rada: objašnjava kakva je ljudska priroda te čime je uvjetovano ljudsko ponašanje, kakva treba biti zadaća države i društvene zajednice za dobrobit pojedinca, razumijeva koncept loše prilagodbe u društvu te kakav treba biti sam pristup socijalnog rada ili ono što ćemo u nastavku nazvati filozofijom socijalnog rada.

Među primjerima u kojima se vidi kako je filozofski diskurs utjecao na razmatranje predmeta socijalnog rada možemo navesti marksističku, egzistencijalističku i strukturalističku filozofiju koje su u svoje vrijeme obilježile opći društveni pokret, a onda i snažno utjecao na viđenje uloge profesije. Tako je marksizam dao impuls radikalnom socijalnom radu od kojeg se traži da bude politički angažiran kako bi utjecao na procese podčinjavanja u društvu (Payne, 2001.; Howe, 2003.), a egzistencijalizam je potaknuo takav odnos prema korisnicima da ih potiče i ohrabruje na vlastitu promjenu autonomno razvijajući svijest o svom položaju (Howe, 2003.). Dalje se kritičko promišljanje moći nastavlja u Foucaultovoj filozofiji koji upozorava kako se moć održava kroz način na koji su neki koncepti (pr. psihička bolest, zločin) u društvu konstruirani, što dalje potiče socijalne radnike na kritičko preispitivanje ustaljenih društvenih definicija kako bi se moć i kontrola nad vlastitim životom mogla vratiti u ruke tako društveno »obilježениh« korisnika (Chambon, Irving i Epstein, 1999.). I danas, filozofija može ponuditi doprinos razumijevanju postmodernističkog pristupa koji je široko prihvaćen u socijalnom radu. Iz filozofskog kuta postmoderna označava preokret ljudske misli koji ne podržava samo jednu konačnu istinu, niti podržava linearnu logiku uzroka i posljedice, već nasuprot tome, naglašava upotrebu jezika, konteksta i subjektivnost u određenju pojava u svijetu oko nas (Craig, 1998.). To je, primjerice, prihvaćeno u socijalnom radu na način da »istina« stručnjaka nije više jedina relevantna, već se stvara dijalog i razmjena perspektiva korisnika i socijalnog radnika.

Osim ovih implikacija na razmatranje društvene stvarnosti i ljudske prirode, filozofija je imala svoje praktične implikacije na mnoge znanosti i njihovo unutarnje uređenje pa se može govoriti i o filozofiji socijalnog rada. U socijalnom radu jedno od najvažnijih, a filozofskih

pitanja, jest rješavanje etičkih dilema i postavljanja etičkih standarda. Među prvima, filozofsku i etičku osnovu istraživao je Edward Lindeman kako bi bolje razumio ulogu profesije u društvu (prema Konopka, 1999.), a Reamer (2001.) daje primjere nekih etičkih pitanja: opravdanosti kršenja zakona za koje se vjeruje da su nepravedni, prava korisnika na ponašanje koje mu šteti bez interveniranja od strane socijalnog radnika, te pitanje opravdanosti profesionalnog paternalizma u smislu donošenja odluka za korisnika, što je osobito delikatno kada se pretpostavlja da korisnik ne može sam za sebe donijeti takve životno važne odluke.

Kakve su perspektive daljnjeg doprinosa filozofskih spoznaja socijalnom radu? Sudeći prema trenutnim istraživačkim, praktičnim i filozofskim pitanjima, izgledno je kako se socijalni rad i filozofija, osobito socijalna filozofija susreću u predmetu interesa. Djelovanje globalizacije, ekonomski društveni odnosi i društvene vrijednosti demokracije uz kritičko preispitivanje neoliberalizma i individualizma u razdoblju postmoderne već jesu filozofska pitanja, ali u novije vrijeme i pitanja suvremenog socijalnog rada. U tom smislu smatramo korisnim da se socijalni radnici počnu zanimati za filozofski diskurs koji je kroz povijest anticipirao nove trendove za oblikovanje društvene stvarnosti i koji su onda kao dio opće kulture ulazili i u korpus socijalnog rada. Time bi, vjerujemo, socijalni rad dobio na širini razumijevanja suvremenih pojava, možda i predvidio moguće nepovoljne socijalne trendove, ali i aktivnije se uključio u društveno-politički diskurs. Primjer takvog spajanja filozofskog s recentnim pitanjima socijalnog rada jest predavanje u jednoj školi socijalnog rada na Sveučilištu u Washingtonu pod nazivom Socijalna pravda: Istraživanje stvarnosti američkog obećanja. Nastavnici i studenti su kritički preispitali vrijednosti ravnopravnosti, demokracije i pravde te komparirajući filozofski diskurs s rezultatima društvenih istraživanja. Pokazalo se da je takav pristup studentima socijalnog rada bio poticajan za razvijanje vlastitih kritičkih argumenata o društvenoj stvarnosti i razumijevanje važnih socijalnih pitanja za njihovu profesiju (Rank, 2004.).

SOCIJALNI RAD, DUHOVNOST I RELIGIJSKE SPOZNAJE

Religijske spoznaje i duhovnost nisu nepoznati socijalnom radu. Duhovnost je jedan od važnih životnih aspekata, stanje svjesnosti ili svojstvo ljudskog bića kojim čovjek traži značenja, svrhu, smisao i holističko, moralno ispunjavajuće, povezivanje sa sobom, drugima, svemirom i nekom konačnom stvarnošću pri čemu uključuje temeljno važna i za život usmjeravajuća vjerovanja, vrijednosti i aktivnosti (Conrad, 1999.; Sheridan, 2000., prema Murdock, 2005.; Canda, 2008.; Saleebey, 2008.). S druge strane, religija je institucionaliziran, organiziran i strukturiran sustav u čijoj su osnovi vrijednosti, praksa, doktrine ili uvjerenja koja se tiču duhovnosti (Sheridan, 2000., prema Murdock, 2005.; Canda, 2008.). Drugim riječima, duhovnost može, ali i ne mora, biti izražena i prakticirana kroz religiju. No, isto tako kao što duhovnost nije uvijek nužno vezana za religiju, tako i religija ima područje koje nije samo usko vezano za prakticiranje duhovnosti, već je ona i moralna zajednica ljudi koja

može osiguravati materijalnu potporu, savjetovanje, organiziranje socijalnih akcija sukladno duhovnim svjetonazorom (Canda, 2008.; Sheridan, 2000., prema Murdock, 2005.). U epistemološkom smislu, religijske spoznaje i socijalni rad imaju vrlo uočljive razlike. Prema Candi (2008.) najuočljivije su sljedeće razlike: religija traži krajnju istinu ili one istine čije nadahnuće dolazi iz izvora držanih kao svetima, i kao takve su uglavnom autoritativnije od većine znanja iz drugih područja, dok su spoznaje u socijalnom radu prvenstveno usmjerene prema primjeni za dobrobit pojedinca, utemeljene su na humanističkim vrijednostima i znanstvenim istraživanjima te podložne stalnom revidiranju; pripadnici religijskih zajednica usmjereni su podržavanju jednog spoznajnog sustava i vjerovanja držeći ga kroz vrijeme što stabilnijim, dok socijalni rad treba biti otvoren za različite perspektive i promjene koje se tiču korisnika; konačno pomagačka djelatnost religije legitimirana je i propisana od strane pripadnika tih zajednica, ali osobito od nekog prihvaćenog božanskog izvora, dok je djelatnost socijalnog rada legitimirana i propisana kroz društvene standarde i obrazovne zahtjeve. Ipak, unatoč tim razlikama, do danas su razvijena udruženja socijalnih radnika koji nastoje u svom profesionalnom djelovanju integrirati koncepte religioznosti i duhovnosti poput Sjevernoameričkog udruženja kršćana u socijalnom radu, Kanadskog društva za duhovnost i socijalni rad, Centra za duhovnost i integralni socijalni rad pri Katoličkom američkom sveučilištu uz izdavanje časopisa kao što su Časopis religije i duhovnosti u socijalnom radu (Koenig, 2002.). Uopće povijesnu vezu religije sa socijalnim radom u području europske kulture pronalazimo u mogućim razlozima:

a) **Religijskog institucionaliziranog društvenog djelovanja** kroz izravnu politiku skrbi prema socijalno ugroženim skupinama. Najčešće govorimo o materijalnom pomaganju i zbrinjavanju, ali i skrbi za psihosocijalno zdravlje ljudi, osiguravajući i »propisujući« različite pomažuće strategije poput molitvi, meditacija, savjetovališnog i neformalnog sustava podrške u religijskoj zajednici i sl. (Canda, 2008.).

b) Utjecaja **duhovne dimenzije** na razvoj i život čovjeka. Duhovnost, nerijetko izražena kroz pripadnost religijskoj zajednici i prakticiranje religioznosti, djelatna je činitelj razvoja ljudskog ponašanja, izgradnje odnosa s drugima i uopće socijalnog funkcioniranja, što je jedan i od osnovnih interesa socijalnog rada (Sheridan i sur., 1994.; Koenig, 2002.; Praglin, 2004.; SeungJa Doe, 2004.; Canda, 2008.; Saleebey, 2008.). Stoga Straughan (2002., prema Barker, 2007.) govori o bio-psiho-socio-duhovnom okviru pristupanja ljudskom razvoju. Saleebey (2008.) vidi duhovnost kao jedan od uobičajenih izvora osobnih resursa u osnažujućem socijalnom radu s obzirom da duhovna dimenzija može predstavljati i specifičan način suočavanja osobe sa životnim teškoćama, kroz traženje smisla, te dobivajući utjehu i ohrabrenje. Stoga i kao jedno od mogućih pitanja socijalnih radnika u istraživanju resursa predlaže i ono koje ispituje ima li korisnik i koje vrijednosti ili vjerovanja koji pružaju utjehu, moralno vodstvo i ohrabrenje, te kako se ona mogu ojačati ili osvijestiti. Osim na korisnika, neki autori upozoravaju i na duhovnost i religioznost socijalnog radnika. U tom kontekstu bi ju socijalni radnici, prema Killpatricku i Hollandu (1990., prema Conrad, 1999.), trebali

prepoznati i osvještavati uz prihvaćanje duhovnosti korisnika (Cascio, 1998., prema Conrad, 1999.), odnosno preispitati mogućnosti pomirenja zahtjeva profesije te s druge strane svoje duhovne i religiozne orijentacije (Crisp, 2008.).

c) Religijsko opredjeljenje je važan **dio kulturnog identiteta** korisnika socijalnog rada. S obzirom da socijalni rad treba biti osjetljiv na kulturološke različitosti te razvijati kompetencije u skladu s njima, neki autori (Sheridan i sur., 1994.; Barker, 2007.) smatraju kako su upravo religijske teme zbog povezanosti s kulturološkim specifičnostima dobile najviše legitimiteta i postale dio nastavnih programa socijalnog rada. Tako bi, primjerice, u radu s obiteljima, bilo važno razumjeti što znači pripadnost korisnika islamskoj, katoličkoj, pravoslavnoj ili nekoj drugoj religijskoj zajednici, kakve vrijednosti, običaje i norme u njoj njihovi pripadnici usvajaju.

Socijalni radnici, doduše, nisu jednoznačno pristupali temama religioznosti i duhovnosti. Praglina (2004.) identificira četiri moguća pristupa: u prvom se socijalni radnici odupiru ili izbjegavaju temu duhovnosti i religioznosti u svojoj praksi što Whiting (2008.) označava kao sekularni humanizam, a McFayden (2002. prema Whiting, 2008.) kao praktični ateizam. Drugi pristup jest posve suprotan i vodi u preopćeniti sinkretizam lako prihvaćajući duhovne dimenzije kao komplementarne socijalnom radu, ali nekritički prema mogućim profesionalnim ograničenjima socijalnog rada.

Prema trećem, radi se radikalna distinkcija termina duhovnosti i religije iz, kako ista autorica navodi, ideoloških razloga pri čemu socijalni radnici poimaju religiju vrlo usko izuzimajući iz nje duhovne aspekte. Konačno, četvrti pristup naziva »inovativnom i autentičnom interdisciplinarnošću« koji najozbiljnije i najcjelovitije pristupa tome da se napravi distinkcija prema socijalnom radu, no priznajući zajedničko područje interesa i povijesnu povezanost. To bi značilo da socijalni radnici i teoretičari religije mogu pronaći istraživačka i/ili praktična pitanja od zajedničkog interesa (primjerice poteškoće u obiteljskom funkcioniranju), no pristupajući mu svaki iz svog ugla profesionalne kompetencije.

UMJETNOST, ART TERAPIJA I SOCIJALNI RAD

Umjetnost je ljudska djelatnost stvaranja novih i neponovljivih djela (Zelenika, 2004.), kao i sam akt produkcije koji predstavlja nešto lijepog i korisno, (Mišić, 2000.) različit od prirodno nastalih pojava ili tehničko upotrebljivih predmeta (Halder, 2002.). Povjesničar umjetnosti Gombrich smatra da umjetnost izaziva ljudsku pažnju i divljenje jer stvara nešto neostvoreno ili evocira na prošla iskustva, ima estetsku vrijednost prezentirajući ono što je lijepo, a katkad i sama vještina stvaranja umjetničkog djela izaziva divljenje (Gombrich, 1999.).

U pomažućim profesijama, pa tako i socijalnom radu, koristi se osjetilno »konzumiranje« umjetnosti (primjerice, fotografije i drugih vizualnih umjetnosti, književnosti, filma, glazbe) kao i iskustvo produkcije nekog djela, koje iako nije opterećeno umjetničkim standardima, katkad ga može i dostići. Art terapija se specijalizirano koristi efektima kreativne

produkcije koji mogu doprinijeti i terapijskom procesu. Koristeći umjetničke materijale ili medije, korisnik prolazi kroz proces stvaranja djela poslije čega daje refleksiju na djelo i na proces (Edwards, 2004.). Pritom, važno je da se terapeut, ali i uopće socijalni radnici koji koriste ove metode, pobrinu za stvaranje takvog okruženja koje će za korisnika biti sigurno i podržavajuće te olakšavati kreativno izražavanje. Pritom, oni ne trebaju imati prethodnog iskustva s umjetnošću niti biti zabrinuti oko estetskih kriterija ili dijagnostičke procjene (Edwards, 2004.), već se s terapeutom ostvaruje otvorena komunikacija u tri smjera, odnosno slobodan korisnikov osvrt na tijek stvaranja, samo djelo i samoevaluacijski osvrt na samog sebe (Case i Dalley, 1992.). Doživljavanje umjetnosti ili ekspresija kroz umjetnički medij omogućuje sudionicima sljedeće: u širem smislu rast i promjenu na osobnoj razini vođenoj u profesionalno sigurnom ozračju (British Association of Art Therapists, 2003., prema Edwards, 2004.); povećavanje samosvijesti i suočavanje sa sobom, drugima, izvorima stresa, proživljenim traumatskim iskustvima, a s druge doživljavanje zadovoljstva i ispunjenja u samoj izradi (American Art Therapy Association, 2003., prema Edwards, 2004.); posebice je pogodna korisnicima koji se teže otvaraju u verbalnoj komunikaciji, a lakše se usklađuje s kulturnim različitostima u odnosu na lingvističke specifičnosti (Liebmann, 2004.); s obzirom da djelo najčešće ostaje zabilježeno u vremenu, moguće je pratiti napredak u terapijskom smislu (Case i Dalley, 1992.). U grupnom pristupu omogućuje sudionicima socijalizaciju, izražavanje i dijeljenje doživljaja jačajući tako kontempliranje o sebi i drugima (Buchalter, 2004.). Primjerice, upotreba filmskih produkcija ili prozних djela može potaknuti reflektiranje na životne priče koje obrazlažu neki slični problem, gdje korisnik neće govoriti o sebi, već o poteškoći razmišljati iz iskustava drugih, a dramska ekspresija može potaknuti razumijevanje nekih životnih uloga. Kaplan (2007.:14) vidi art terapiju važnom i u širem socijalnom smislu gdje kroz proces bavljenja umjetničkom produkcijom postoji mogućnost za podizanje svijesti o društvenim problemima, razumijevanje izvora kolektivne moći i pojačavanje senzibiliteta za društvenu uvjetovanost individualnih problema. Kaplanovo (2007.) razumijevanje art terapije može biti poticajno i za sve socijalne radnike koji u svom radu koriste kritičku perspektivu gdje se odnosi u društvu proučavaju s aspekta odnosa moći iz kojih proizlaze mnogi socijalni problemi.

SOCIJALNI RAD I ZDRAVORAZUMSKO RAZMIŠLJANJE

Socijalni rad je profesija koja s obje strane profesionalnog procesa ima osobe, a ljudi su skloni i sami stvarati osobne teorije, osobna uvjerenja o tome kako se pojave oko njih odvijaju (Howe, 2003.:23). Zdravorazumsko razmišljanje za razliku od prethodnih epistemoloških izvora, nije institucionalno utemeljeno, već ga izgrađuje sam pojedinac (Milas, 2005.).

Prema nekim teoretičarima, socijalni radnici individualno konstruiraju uvjerenja o tome kako se pojave i procesi koji se tiču korisnika i njegova okruženja odvijaju. Tako Hardiker i Barker (1981.) navode da svi ljudi, pa i socijalni radnici, imaju neke pretpostavke o ljudima i

situacijama koje ne mogu biti posve socijalno neopterećene i u kojima, čak i kada integriraju neku od teorija socijalnog rada, unose i svoje osobne vrijednosne okvire. Slično Briar i Millar (1971., prema Howe, 2003.) navode da svi imamo neke pretpostavke, interpretacije događaja i ponašanja, kako tuđeg, tako i vlastitog. To nazivaju implicitnim teorijama ličnosti. Evans (1976., prema Howe, 2003.) govori o teorijama prakse kao onome što je implicitno u radu socijalnih radnika, odnosno kako socijalni radnici određuju smisao onoga što rade na posve individualiziran način, nazivajući ih teorijama zdravog razuma ili »iz domaće kuhinje«.

Ipak, unatoč tome što socijalni radnici razvijaju i unose svoje osobno razumijevanje pojava i procesa, treba upozoriti na neka ograničenja, posebice kada se koriste u stručnom radu: zdravorazumsko razmišljanje nije za sve osobe očigledno i jednoznačno, već se ono može uvelike razlikovati između različitih pojedinaca. Čak i ako se koristi isti pojmovni sustav, implicitne definicije pojmova mogu se između svake pojedine osobe razlikovati (Howe, 2003.); one nastaju na temelju prigodnih i nekontroliranih opažanja, uz često neprovjerljive pretpostavke i uz nekritični stav (Milas, 2005.). Hearn (1982., prema Howe, 2003.:30) se stoga protivi ideji da se implicitne teorije »iz domaće kuhinje« mogu koristiti umjesto utvrđenog teoretskog korpusa u socijalnom radu, a njihovo opravdavanje u socijalnom radu naziva »izgovorom za nemarnu praksu i tehničkim nepoštenjem«. Iako ova opaska može zvučati preteškom jer je zdravorazumsko razmišljanje prisutno od začetaka intelektualne djelatnosti uopće, te ga ne treba (a često nije niti moguće) isključiti, naglašava potreban oprez s kojim se možemo složiti.

Na drugoj strani, u procesu socijalnog rada integriraju se, a u posljednje vrijeme i sve više pridaje pozornost korisničkoj perspektivi. To za socijalne radnike znači da razumiju kako korisnik definira problem, percipira stvarnost, a prema Vodiču za socijalne radnike koristeći konstruktivistički pristup (Blundo, Green i Gallant, 1994., prema Čačinović Vogrinčić, 2001.) za korisnika čija se perspektiva uvažava, korisno je i da vidi kako je svijet konstruiran iz perspektive nekog drugog. Tako prema Urbanc (2007.) socijalni radnik nije onaj koji najbolje zna što je problem i što treba učiniti, već osoba koja se sa svojim predodžbama o korisnikovoj situaciji susreće s njim u zajedničkom komunikacijskom prostoru. U tom se prostoru odvija razmjena različitih perspektiva ili ideja o tome što se događa.

Prema danas vrlo prihvaćenoj paradigmi socijalnog konstruktivizma koja, rekli bismo, daje legitimitet subjektivno konstruiranim značenjima o svijetu i pojavama u njemu, u procesu socijalnog rada događa se razmjena tih individualnih konstrukcija između socijalnog radnika i korisnika pri čemu se događa »pregovaranje o značenjima« (Ajduković, 2008.). Rezultat tako »pregovaranog razumijevanja« o pojavama, može utjecati na to kakve će se društvene akcije predložiti (Ajduković, 2008.). U socijalno konstruktivistički pristup povezuju se i atribucijske teorije prema kojima se naglasak stavlja na subjektivno pripisane uzroke društvenim pojavama, a koji su značajni u procesu odlučivanja o tome kakva će se društvena intervencija provoditi (Ajduković, 2008.). Ako se uzroci socijalnih problema i socijalnih rizika pripisuju obilježjima pojedinaca koji su njima pogođeni, društvene intervencije mogu biti

usmjerene prema poboljšanju tih obilježja (npr. ako je nezaposlenost rezultat nedostatka motivacije za pronalaskom zaposlenja, težit će se povećanju motivacije pojedinca za zaposlenjem). S druge strane, ako se uzroci više pripisuju društvenim čimbenicima i odnosima moći u društvu, onda će i intervencije biti usmjerene na šire društvene odnose i resurse (pr. ako se nezaposlenost vidi kao rezultat loše ekonomske politike s nedostatkom radnih mjesta, promicat će se stvaranje novih radnih mjesta).

KRITERIJI INTEGRACIJE SPOZNAJA

Naposljetku, nakon što smo pokušali prikazati zašto raznovrsne spoznaje mogu naći svoje mjesto u socijalnom radu, predlažemo nekoliko kriterija koje valja uzeti u obzir kada želimo koristiti spoznaje iz heteronomnih izvora:

1. suglasnost s načelima socijalnog rada
2. svrha u koje se znanje upotrebljava
3. razgraničenje matične discipline (socijalnog rada) u odnosu prema drugima s obzirom na predmet bavljenja
4. karakteristike samih profesionalaca koji pristupaju znanju i njegovom povezivanju
5. vrijednost i značaj aktivnog učenja i kritičkog mišljenja u preuzimanju i korištenju spoznaja.

1. NAČELA SOCIJALNOG RADA

Kada govorimo o načelima socijalnog rada, tada prvenstveno mislimo na vrijednosti i etička načela koja predstavljaju kontekst u kojem se odvija suvremeni socijalni rad. Još je 1970-ih Trader (1977., prema Compton i Galaway, 1989.) postavio nekoliko mogućih pitanja za evaluiranje spoznaja koje ulaze u socijalni rad pri čemu osnovni kriterij njihova prihvaćanja vidi u povezanosti s tadašnjim principima profesije:

- je li perspektiva spoznaje više orijentirana ka patologiji ili promicanju resursa i zdravlja korisnika
- pristupa li se korisniku kao pomagaču ravnopravnom ili inferiornijem i zavisnom dioniku
- je li spoznajni okvir rigidan i isključiv za sve ili dozvoljava prilagođavanje osobnim različitostima
- potencira li izvanjsku promjenu društvene stvarnosti ili unutarnju pojedinca i
- razmatra li isključivo pojedinačne čimbenike koji djeluju na čovjeka i dozvoljava li ili uključuje i razmatranje čimbenika koji proizlaze iz društvenog konteksta.

Današnji standardi socijalnog rada promiču holističko razumijevanje pojedinca u njegovom okruženju. Temeljna načela socijalnog rada su načela socijalne pravde i ljudskih prava (International Federation of Social Workers, 2000.). Posebno se ističe i kvaliteta odnosa

socijalnog radnika prema korisniku gdje su ključne vrijednosti poštivanje jedinstvenosti svakog pojedinca i njegovog dostojanstva te pravo na samoodređenje ili priznavanje prava korisnika na aktivno odlučivanje o svom životu (Banks, 1995., prema Urbanc, 2006.; Gambrill, 2006.).

S obzirom na načela socijalnog rada, smatramo da sve »izvanjske« spoznaje, bez obzira iz kojeg su intelektualnog izvora, treba sagledati upravo u kontekstu vrijednosti socijalnog rada. Drugim riječima, to znači procijeniti vrijednosnu osnovu i razmotriti da li bi se njihovim unošenjem u sustav profesionalnog znanja ugrozile ili podržale postojeće vrijednosti i načela suvremenog socijalnog rada (kao što su samoodređenje, ravnopravno dostojanstvo, socijalna pravda, ljudska prava). Nakon takve procjene, moći ćemo zaključiti jesu li takve spoznaje kompatibilne s načelima socijalnog rada ili ih treba prilagoditi profesiji ili posve odbaciti.

2. SVRHA U KOJE SE UPOTREBLJAVA ZNANJE

Kada smo odredili je li spoznaja iz nekog izvora sukladna onome čime se socijalni rad bavi, i/ili načinom na koji to čini, važno je znati svrhu u koju nam je znanje potrebno. To znači procijeniti doprinosi li nekom od tri moguća područja kako bi korištenje i širenje fonda znanja bilo svrhovito i kontekstualno određeno. Doprinos heteronomnih spoznaja je moguć za:

- **bolje utvrđivanje i objašnjenje etičkih postulata** obavljanja profesije (primjerice, egzistencijalistička filozofska škola je posebice afirmirala pristup kakav danas nazivamo nedirektivnim te vrijednost samoodređenja)
- **dublje i šire razumijevanje prirode nekog fenomena** kojim se bavi socijalni rad (primjerice, razumijevanje koncepta siromaštva iz socijalne, političke, ekonomske perspektive)
- **korištenje u praktične svrhe**, odnosno moguće ih je prevesti u praktično provedive vještine, metode i tehnike u radu (primjerice, upotreba različitih kreativnih tehnika u savjetovališnom radu). Iako znanje iz drugih djelatnosti može biti inspirirajuće za usvajanje novih metoda i tehnika rada, potrebno je naglasiti kako se njihovo unošenjem ne smiju prekoračiti granice profesionalnih kompetencija socijalnih radnika.

3. RAZGRANIČENJE SOCIJALNOG RADA PREMA DRUGIM DISCIPLINAMA S OBZIROM NA PREDMET BAVLJENJA

Još je Martinović (1987.) istaknuo kako bez obzira što je integrativnost jedno od osnovnih obilježja socijalnog rada, socijalni rad ima obilježje rezidualnosti prema čemu se ne može svesti ni na jednu drugu disciplinu. Specifičnost socijalnog rada prema spomenutom određenju Međunarodne federacije socijalnih radnika jest da promiče socijalnu promjenu, rješavanje problema u međuljudskim odnosima i osnaživanje ljudi da postignu svoju dobrobit, a intervencije se događaju u točki interakcije pojedinca i okruženja (International Federation of Social Workers, 2000.).

Osim predmeta, svaka disciplina ima i svoju »kulturu« koju također treba razumjeti prije preuzimanja spoznaja iz vanjskih izvora. Snow (1998., prema Schoenberger, 2001.) navodi da kulturu discipline čine zajednička uvjerenja, standardi i obrasci ponašanja, pristupi i pretpostavke profesionalaca u njoj. Tome Schoenbergerova (2001.) pridodaje i način produkcije relevantnih činjenica i kako one bivaju društveno prihvaćene i interpretirane, kako su utvrđeni društveni odnosi u znanstvenoj zajednici, utjecaji koje proizvode na pristup profesionalaca prema svijetu i životu, odnosno toga tko su i kakvu svrhu imaju u svijetu oko sebe.

Prema navedenom, svaka je disciplina određena ne samo korpusom znanja, već i nekim drugim unutarnjim značajkama koje formiraju specifičnu profesionalnu zajednicu. Srtoga, suradnja između različitih disciplina može biti otežana jer, primjerice, profesije mogu imati drugačija unutarnja pravila oko toga kako dolaze do spoznaja, kako se prezentiraju u široj društvenoj zajednici te da li pripadnici različitih profesija imaju različiti doživljaj svoje šire društvene svrhe. Upravo zbog gore navedenih različitosti profesija, stupanj njihove interakcije može ići od nižeg prema višem intenzitetu. Mogući argument za sve rašireniju suradnju među disciplinama daje Latucca (2001.:1) navodeći da se svijet, društvo, priroda, pojedinac, odnosno sve čime se znanosti bave, u svojoj prirodi ne može tako parcijalno odvojiti na pojedine aspekte kako ih je to znanost »razlomila«. Sve je u međusobnom djelovanju i interakciji te u svojoj jedinstvenoj prirodi ne odgovara prirodi sve složenijih specijalizacija znanosti koje se ipak događaju radi lakšeg razumijevanja pojedinih aspekata realnosti. Drugim riječima, »lomljenje« pojava na zasebne aspekte kojima se bave pojedine znanosti nije u skladu s prirodom tih pojava. Primjerice, u pojedincu ne funkcioniraju zasebno i bez međusobnog utjecaja njegovi biološki, psihološki, socijalni aspekti. Ipak, različite znanosti izolirale su samo jedan aspekt da bi ga lakše razumjele, dok istovremeno nedostaje integrativan pristup pojavi. Upravo zbog nekih ključnih problema kojima se današnje društvo susreće (primjerice, ekološkim poremećajima ili globalizacijom kompleksnih društvenih problema) raste i potreba međudisciplinarnog suradnje. U tom smislu Gibbons i suradnici (1994.) govori o vrlo široko prihvaćenom modelu evolucije znanja nazivajući ih tip 1 i tip 2. Tip znanja 1 odgovara nekadašnjem modelu u kojem se promiče sve veća specijalizacija znanosti radi veće efikasnosti u praktičnom korištenju tih znanja. Nasuprot tome, danas je aktualan tip 2 gdje se u produkciji znanja govori više o međudisciplinarnoj suradnji, s jačom društvenom odgovornošću znanosti, naglašavajući kontekst u kojem se znanje upotrebljava.

Tako, kada se u suvremenim teorijama znanosti govori o interdisciplinarnosti kao sada već dobro razrađenom području znanstvenog proučavanja (Klein, 1990.; Gibbons i sur., 1994.; Latucca, 2001.), pojmu se više ne pristupa jednoznačno. *Interdisciplinarnost* se najčešće koristi kao širi pojam koji pokriva različite oblike suradnje između disciplina (Klein, 1990.; Latucca, 2001.; Moran, 2002.). Moran (2002.) daje zanimljivu opasku kako prefiks *inter* semantički može imati i značenje zbližavanja (kao u internacionalnost), ali i odvajanja disciplina (kao u interval). S tim u vezi dalje dodaje kao interdisciplinarnost ne treba shvatiti samo kao spajanje ili povezivanje disciplina, već i razumjeti da postoji neki spoznajni prostor koje ne pripada

samo jednoj disciplini. Primjerice, razumijevanje koncepta *siromaštva* nije »u nadležnosti« samo jedne discipline, već za njega može i treba biti zainteresirano više njih.

Moguće je da suradnja među disciplinama bude na barem tri stupnja: stupnju multidisciplinarnosti, interdisciplinarnosti u užem smislu i transdisciplinarnosti (Klein i sur., 2001.; Latucca, 2001.; Nicolescau, 1996., prema Darbellay i sur. 2008.). Nicolescau (1996., prema Darbellay i sur. 2008.) govori o multidisciplinarnosti gdje više disciplina razmatra isti predmet svaka sa svog gledišta, a onda se samo obogaćuje perspektiva jednih unošenjem ideja druge discipline. To ne izaziva velike promjene na svaku od njih, odnosno umjesto o interakciji, više se radi o kumulaciji perspektiva (Klein i sur., 2001.) ili kako Latucca (2001.) koristi pojam informirane disciplinarnosti drugim perspektivama i spoznajama.

U interdisciplinarnim interakcijama u užem smislu (za što se koristi i pojam sintetičke interdisciplinarnosti) svaka disciplina zadržava svoj osnovni cilj, ali se događa prijenos metoda što pridonosi značajnijem djelovanju jedne na drugu (Latucca, 2001.). U transdisciplinarnoj suradnji interakcija je najjača jer se postavlja zajednički cilj za različite discipline i tako usmjerava njihovo djelovanje prema unifikaciji znanja potrebnog za određenu svrhu. Transdisciplinarna interakcija prema Klein i suradnicima (2001.) ima osnovnu ideju u tome da akademske discipline zajedno rade na rješavanju nekih značajnih problema globalnih razmjera poput energetskih, ekoloških i socijalnih pitanja. Istraživanja takvog tipa uglavnom su predmetno orijentirana i mogu biti kako osnovna za razumijevanje nekih pojava, tako i primijenjena, odnosno okupljati profesionalce oko dogovorenog kontekstualno utvrđenog područja (Gibbons i sur., 1994.). Pritom se u stvaranju teorijskog konsenzusa i zajedničkih metoda traži kreativnost, a ne puko sklapanje elemenata iz svake discipline. Tako jednom uspostavljena transdisciplinarna suradnja ima potencijal za daljnji razvoj prema novim transdisciplinarnim pitanjima pa i stvaranju novih znanstvenih područja.

Iako integraciji spoznaja u različitom intenzitetu s obzirom na sva ograničenja treba pristupiti pažljivo i promišljeno, ona je značajna zbog dva razloga: promicanja društvene odgovornosti znanosti i razvijanja kreativnih ideja (Nowotny i sur., 2001., prema Barry, Born, Weszkalnys, 2008.). Znanost može pokazati svoju društvenu odgovornost tako da je interdisciplinarnim naporima, a surađujući i s drugim društvenim akterima, usmjerena na rješavanje konkretnih društvenih problema. Interdisciplinarnost u širem smislu pridonosi i inovativnim rješenjima te razvoju znanstvene kreativnosti (Rhoten, O'Connor i Hackett, 2009.). Različite ideje i metode mogu uroditi novim istraživačkim pitanjima, a onda i perspektivama i intelektualnim rješenjima. Ove ideje smatramo poticajnim za socijalni rad koji u osnovi vidimo kao krajnje primjenjivu, društveno relevantnu i kreativnu djelatnost. U interdisciplinarnim procesima može se postaviti pitanje identiteta discipline, tj. po čemu ona ostaje autonomna i prepoznatljiva. U tom smislu, kad je riječ o socijalnom radu, priklonit ćemo se razmišljanju Kneževića (1997.:31) koji jedan od primarnih pokazatelja autonomnosti u socijalnom radu vidi upravo u tome je li preuzimanje »tuđih« ideja autonomna profesionalna odluka, promišljena u skladu sa standardima i granicama discipline. Tome bismo dodali da autonomna odluka

nije samo vezana za to koje će spoznaje i iz koje discipline socijalni rad prihvaćati, već i u kojem će stupnju ulaziti u interakciju s njom, tj. da li ćemo govoriti o multidisciplinarnosti, interdisciplinarnosti ili transdisciplinarnosti. O tome je potrebno pažljivo voditi računa kako bi se izbjegle pojave poput psihologizacije, sociologizma, psihijatrizacije, pravnog formalizma, pedagogizma (Martinović, 1994.) ili bojazni od bilo kakvog drugog podvođenja socijalnog rada na spoznajni korpus drugih znanosti.

4. KARAKTERISTIKE SAMIH PROFESIONALACA KOJI PRISTUPAJU ZNANJU I NJEGOVOM POVEZIVANJU

Sami socijalni radnici koji mogu imati različite spoznajne interese i izvan socijalnog rada mogu utjecati na to prema kojim će spoznajama imati senzibiliteta te da li će ih i kako integrirati u razumijevanje djelokruga svoje profesije. Primjerice, moguće je da postoji senzibilitet prema umjetnosti, duhovnosti, filozofiji ili nekim drugim znanostima, poput političkih, pravnih, medicinskih. Sve to može doprinijeti tome da socijalni radnik bude otvoren da vanjske ideje kreativno i uspješno koristi u matičnoj profesiji. Stoga nam se čini važnim ohrabrivati socijalne radnike da još tijekom studija budu u kontaktu sa svim svojim intelektualnim i životnim interesima ohrabrujući ih da preispituju mogućnosti njihove integracije. Ipak, treba istaknuti i da bi pritom isti socijalni radnik trebao biti kritički »budan« pred time odgovara li takav njegov interes načelima profesije u konkretnom kontekstu (primjerice, kako bi religioznost mogla utjecati na rad s korisnicima drugih religijskih opredjeljenja) i ostaje li u granicama profesionalnih kompetencija (primjerice, da razmatrajući duhovne aspekte ne uđe u intenzivnije bavljenje duhovnim temama).

5. VRIJEDNOST I ZNAČAJ AKTIVNOG UČENJA I KRITIČKOG MIŠLJENJA

Kritičko mišljenje i aktivno usvajanje znanja na neki je način standard kojemu teži uopće suvremena pedagogija. Klooster (2002.) kritičko mišljenje smatra prije svega neovisnim mišljenjem. Neovisnost se ogleda u tome da zamisli, vrijednosti i uvjerenja koje ljudi izgrađuju ne moraju biti nužno originalna, već je važno da su promišljeno i osobnim izborom usvojena. Pod ostalim obilježjima kritičkog mišljenja navodi da ono ne završava, već počinje s informacijama, u procesu je važno umijeće postavljanja pitanja, a za predložena rješenja teži se ponuditi valjanu argumentaciju. Konačno, kritičko mišljenje je društveno, odnosno poželjno dijeliti u javnom prostoru i na taj način podvrgavati stalnom preispitivanju i razmjeni ideja, uz tolerantnu spremnost na njegovo autonomno mijenjanje (Klooster, 2002.). U socijalnom radu se kritički mogu i trebaju preispitivati ne samo autonomne, već i heteronomne spoznaje. U tom smislu i Howe (2003.:35) upozorava da socijalni radnici trebaju kritičnije

promišljati kakve su posljedice korištenja različitih teorija te izbjegavati pomodarstvo i »njihovo neminovno prihvaćanje«. Tomu treba dodati i pretpostavku da socijalni radnici uopće razviju senzibilitet prema teorijskim idejama, što prema Howeu (2003.) često i nisu skloni činiti, već radije daju prednost praktičnim iskustvima.

S druge strane, intelektualne produkte socijalni rad može staviti na promišljanje široj intelektualnoj zajednici otvarajući dijalog ne samo sa srodnim disciplinama, već i s onima koje se mogu učiniti intelektualno »udaljene« (primjerice, ranije spomenutom ekologijom).

INTEGRATIVNOST SPOZNAJA I PROCES SOCIJALNOG RADA

Nakon što smo pokušali pojasniti izvore spoznaja relevantnih za socijalni rad i kriterije njihove implementacije, promislit ćemo o istom kroz proces socijalnog rada, bilo da je riječ o rješavanju problema ili provedbi istraživanja u socijalnom radu (Eaton, 1959., prema Martinović, 1987.).

Proces socijalnog rada odvija se kroz faze definiranja problema, procjene i postavljanja hipoteza, prikupljanja podataka, odabira metodologije u istraživanjima ili metoda u praktičnom radu i evaluacije ishoda. Čini nam se da integriranje spoznaja nema u svakoj od faza jednak značaj. U prvoj fazi kada se problem određuje, a osobito u drugoj kada se on analizira prikupljajući sve relevantne činjenice i perspektive, smatramo korisnim ponuditi upravo različita saznanja iz mnogih izvora kako o onome što stvara poteškoću, tako i o mogućim resursima pojedinca, njegova neposrednog i šireg društvenog okruženja. Jedan od dobrih pokazatelja integriranja raznovrsnih spoznaja može biti socijalna anamneza u koje Filipović (2001.) predlaže da se ugradi što više saznanja o ličnosti korisnika, prošlim i sadašnjim okolnostima te duhovnim, ekonomskim i socijalnim okolnostima crpeći podatke iz što više izvora.

Nasuprot prethodnom, u određivanju ciljeva, smatramo važnim vratiti se u granice kompetencije vlastite profesije, pa i subspecijalizacije, ali istovremeno biti informiran o tome kroz koje se još druge discipline mogu zadovoljiti ostale korisnikove potrebe.

Također, planiranje i određivanje metoda, tehnika i vještina kojima će se ciljevi ostvarivati trebaju odgovarati kompetencijama socijalnog rada. Ipak, moguće je zamisliti da se i u socijalnom radu odvija ono što Corey (2004.) naziva tehničkim eklekticismom pri čemu će se preuzeti i prilagoditi »izvanjske« metode i tehnike, no na način prilagođen cilju i svrsi kojim se može baviti socijalni rad. Rosen (1988.) to slikovito opisuje tako da paradigma iz koje praktičar polazi oslikava mapu pokazujući put koji ima svoj krajnji određeni cilj u domeni djelovanja, a sve što se s tim može kombinirati na način da ne mijenja zacrtani smjer, može se integrirati i tako cjelovitije zahvaćati fenomene.

Konačno, evaluacija ishoda vezana je za postavljene ciljeve u okviru profesionalnih kompetencija. Međutim, smatramo da puna evaluacija ishoda, kao i praćenje cijelog procesa

rada s korisnikom, treba sagledati i ostale faktore koje smo uzeli u obzir u procjeni problema i potreba, čak iako na njih nismo izravno utjecali. Drugim riječima, iako je dio procesa socijalnog rada orijentiran specijalistički u granice kompetencije socijalnih radnika, smatramo važnim stalno održavati holističku perspektivu nad složenim okolnostima korisnikova života.

ZAKLJUČAK

Socijalni rad je u praktičnom, znanstvenom i edukativnom smislu kontinuirano usmjeren na spoznaje iz drugih područja intelektualne djelatnosti. Ovim radom smo stoga pokušali analizirati mogućnosti i opravdanost integracije spoznaja s drugim znanstvenim i neznantstvenim izvorima: filozofijom, religijom, umjetnošću i zdravorazumskim razmišljanje. Heteronomne spoznaje se mogu implementirati u neku od triju domena znanja potrebnog socijalnom radu: bilo da doprinose razumijevanju pojava i procesa kojima se profesija bavi, usvajanju vještina, tehnika i metoda djelovanja ili etičkim načelima struke. Ipak, dotok spoznaja u socijalnom radu nije jednoznačno prihvaćen. Katkad se o tome može govoriti kao o nekritičnom preuzimanju različitih ideja i njihovom nakupljanju u ionako nekoherentnoj bazi socijalnog rada, a s druge strane kao poželjnom i prihvaćenom kreativnom procesu koji jača kompetencije socijalnih radnika. Vjerujemo da je integrativnost spoznaja proces kojim se treba sustavnije i detaljnije baviti nego što smo učinili u ovom radu te stoga predlažemo neka moguća pitanja koja nam se naposljetku otvaraju: Kakve su mogućnosti integracije spoznaja u obrazovanju socijalnih radnika, znanstvenoj djelatnosti i praktičnom radu?; Kako se ostvaruje multidisciplinarna suradnja?; Kako druge spoznaje mogu pridonositi jačanju kompetencija socijalnih radnika?; Koliko su socijalni radnici uopće otvoreni za širenje spoznaja iz svog i drugih područja?; Kakav je proces integriranja spoznaja u samom socijalnom radu između različitih područja profesije?; Uključuje li se i pod kojim pretpostavkama socijalni rad u transdisciplinarna istraživanja? te konačno: Mogu li i doprinose li spoznaje socijalnog rada znanstvenim i drugim intelektualnim područjima, odnosno je li proces jednosmjernan ili je moguć u oba smjera?

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2008). Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. **Revija za socijalnu politiku**, 15 (3), 395-414.
2. Anić, V. & Goldstein, I. (1999). **Rječnik stranih riječi**. Zagreb: Novi Liber.
3. Audi, R. (2003). **Epistemology: A contemporary introduction to the theory of knowledge**. London: Routledge.
4. Barker, R. (1999). **The social work dictionary**. Washington: Nasw Press.
5. Barker, S. L. (2007). The integration of spirituality and religion content in social work education: Where we've been, where we're going. **Social Work and Christianity**, 34 (2), 146-166.

6. Barry, A., Born, G. & Wieszkalnys, G. (2008). Logics of interdisciplinarity. **Economy and Society**, 37 (1), 20-49.
7. Bisno, H. (1952). **The philosophy of social work**. Washington: Public Affairs Press.
8. Buchalter, S. I. (2004). **A practical art therapy**. London: Jessica Kingsley Publishers.
9. Canda, E. R. (2008). Spiritual connections in social work: Boundary violations and transcendence. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 27 (1/2), 25-40.
10. Case, C., & Dalley, T. (1992). **The handbook of art therapy**. London: Routledge.
11. Chambon, A. S., Irving, A. & Epstein, L. (1999). **Reading Foucault for social work**. New York: Columbia University press.
12. Collingwood, P. & Davies, M. (2008). Introduction: Knowledge, theory and social work practice – An easy access approach. In: Davies, M. (ed.), **The Blackwell companion to social work**. Malden: Blackwell publishing, 1-9.
13. Compton, B. & Galaway, B. (1989). **Social work processes**. Belmont: Wadsworth Inc.
14. Conrad, A. P. (1999). Professional tools for religiously and spiritually sensitive social work practice. In: Greene, R. R. (ed.), **Human behavior theory and social work practice**. New York: Aldine de Gruyter, 63-73.
15. Corey, G. (2004). **Teorija i praksa psihološkog savjetovanja i psihoterapije**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. Craig, E. (1998). **Routledge Encyclopedia of Philosophy**. New York: Routledge.
17. Crisp, B. R. (2008). Social work and spirituality in a secular society. **Journal of Social Work**, 8 (4), 363-375.
18. Čačinović Vogrinčić, G. (2001). Europski socijalni rad: izrada ekspertize za 21. stoljeće. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 8 (2), 185-194.
19. Darbellay, F., Cockell, M., Billote, J. & Waldvogel, F. (2008). **A vision of transdisciplinarity: Laying foundations for a world knowledge dialogue**. Boca Raton: CRC Press.
20. Dorfman, R. (ed.) (1988). Clinical social work: The development of a discipline. In: **Paradigms of clinical social work**. New York: Brunnel/Mazel Inc, 3-25.
21. Edwards, D. (2004). **Art therapy**. London: Sage publications ltd.
22. Filipović, I. (2001). Smijemo li se odreći socijalne anamneze. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 8 (2), 215 -220.
23. Fricke, M. (2009). The knowledge pyramid: a critique of the DIKW hierarchy. **Journal of Information Science**, 35 (2), 131 - 142.
24. Gambrell, E. (2006). **Social work practice: A critical thinker's guide**. Oxford: Oxford university press.
25. Gibbons, M., Limoges, C. & Nowotny, H. (1994). **The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary society**. London: Sage Publications Inc.
26. Gombrich, E.H. (1999.) **Povijest umjetnosti**. Zagreb : Golden marketing.
27. Halder, A. (2002). **Filozofijski rječnik**. Zagreb: Naklada Jurčić.

28. Hardiker, P. & Barker, M. (1981). **Theories of practice in social work**. London: Academic press.
29. Haynes, K. & Holmes, K. (1994). **Invitation to social work**. New York: Longman.
30. Hornby, A. S. (2005). **Oxford advanced learner's dictionary of current English**. New York: Oxford University Press.
31. Howe, D. (2003). **Uvod u teoriju socijalnog rada**. Beograd: Naučno istraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku.
32. International Federation of Social Workers (2000). **Definition of social work**. Preuzeto sa: <http://www.ifsw.org/f38000138.html>. (31.08.2009.)
33. Kaplan, F. (2007). **Art therapy and social action**. London: Jessica Kingsley Publishers.
34. Kalin, B. (2003). **Filozofija**. Zagreb: Školska knjiga.
35. Klein, J. T. (1990). **Interdisciplinarity: History, theory, and practice**. Detroit: Wayne State University press.
36. Klein, J. T., Häberli, R. & Roland, S. W. (2001). **Transdisciplinarity: Joint problem solving among science, technology and society**. Basel: Birkhauser Verlag.
37. Klooster, D. (2002). Što je kritičko mišljenje? **Metodički ogledi: Časopis za filozofiju odgoja**, 9 (2), 87-95.
38. Knežević, M. (1997). Neka razmišljanja o suvremenoj teoriji socijalnog rada. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 4 (1), 29-39.
39. Koenig, H. G. (2002). **Spirituality in patient care: Why, how, when, and what**. Radnor: Templeton Foundation.
40. Konopka, G. (1999). **Eduard C. Lindeman and social work philosophy**. Minneapolis: Minnesota press.
41. Lattuca, L. R. (2001). **Creating interdisciplinarity: Interdisciplinary research and teaching among college and university faculty**. Nashville: Vanderbilt university press.
42. Liebmann, M. (2004). **Art therapy for groups: A handbook of themes and exercises**. London: Psychology Press.
43. Martinović, M. (1987). **Znanstvene osnove socijalnog rada**. Zagreb: Narodne novine.
44. Martinović, M. (1994). Bitna obilježja autentične teorije socijalnog rada. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada**, 1 (1), 7-17.
45. Mattaini, M. A. (2002). Knowledge for practice. In: Mattaini, M. A., Lowery, C. T. & Meyer, C.H. (eds.), **Foundations of social work practice**. Washington: NASW Press, 95-132.
46. Milas, G. (2005). **Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
47. Mišić, A. (2000). **Rječnik filozofskih pojmova**. Split: Verbum.
48. Moran, J. (2002). **Interdisciplinarity**. London: Routledge.

49. Murdock, V. (2005). Guided by ethics religion and spirituality in gerontological social work practice. **Journal of Gerontological Social Work**, 45 (1/2), 131-154.
50. Payne, M. (2001). **Savremena teorija socijalnog rada**. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta.
51. Perišin, T. & Kufrin, V. (2009). Ageizam u televizijskom mediju na primjeru središnjih informativnih emisija HRT-a, RTL-a i Nove TV. **Ljetopis socijalnog rada**, 16 (1), 29-51.
52. Pojman, L. P. (2004). **Introduction to philosophy, classical and contemporary readings**. New York: Oxford University Press.
53. Praglin, L. J. (2004). Spirituality, religion and social work an effort towards interdisciplinary conversation. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 23 (4), 67-84.
54. Pravilnik o utvrđivanju znanstvenih područja. **Narodne novine**, br. 135/97, 8/00, 30/00.
55. Rank, M. R. (2004). Social work, english, philosophy, and space studies. **Chronicle of Higher Education**, 23 (4), 20.
56. Reamer, F. G. (2001). Moral philosophy meets social work: Commentary on Alan Gewirth's Confidentiality in Child-Welfare Practice. **Social Service Review**, 75 (3), 490-496.
57. Rhoten, D., O'Connor, E., & Hackett, E. (2009). The act of collaborative creation and the art of integrative creativity: originality, disciplinarity and interdisciplinarity. **Thesis eleven**, 96 (1), 83-108.
58. Rosen, H. (1988). Evolving a personal philosophy of practice: Towards eclecticism. In: Dorfman, R. (ed.); **Paradigms of Clinical Social Work**. New York: Brunnel / Mazel Inc, 388-413.
59. Saleebey, D. (2008). The strengths perspective: Putting possibility and hope to work in our practice. In: Sowers, K. M. & Dulmus, C. N. (eds.), **Comprehensive handbook of social work and social welfare: The profession of many faces**. Hoboken: John Wiley and Sons, Inc., 123-143.
60. Schoenberger, E. (2001). Interdisciplinarity and social power. **Progress in Human Geography**, 25 (3), 365- 382.
61. SeungJa Doe, S. (2004.) Spirituality-Based Social Work Values for Empowering Human Service Organizations. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 33 (3), 45-66.
62. Sheridan, M. J., Wilmer, C. M. & Atcheson, L. (1994). Inclusion of content on religion and spirituality in the social work curriculum: A study of faculty views. **Journal of Social Work Education**, 30 (3), 363-376.
63. Urbanc, K. (2006). **Izazovi socijalnog rada s pojedincem**. Zagreb: Alinea.
64. Urbanc, K. (2007). Smisao i obilježja postmodernog pristupa u socijalnom radu. **Ljetopis socijalnog rada**, 14 (1), 179-196.

65. **Webster's new Encyclopedic Dictionary**. (1993). New York: Black dog and Leventhal Publishers inc.
66. Whiting, R. (2008). No Room for religion or spirituality or cooking tips: Exploring practical atheism as an unspoken consensus in the development of social work values in England. **Ethics & Social Welfare**, 2 (1), 67-83.
67. Zelenika, R. (2004). **Znanost o znanosti**. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Ana Miljenović

University of Zagreb, Faculty of Law

Department of Social Work

KNOWLEDGE INTEGRATION IN SOCIAL WORK

ABSTRACT

Knowledge integration in social work is a process which is an integral part of the profession since its beginnings, as well as an important feature in developing educational programmes and profession's scientific approaches. This paper aims to analyse the process of knowledge integration from scientific and non-scientific sources with social work as well as criteria which should be taken into account. Thus, integration of scientific, religious, spiritual, philosophic, artistic as well as individual "commonsense" reasoning in social work is presented. The following principles should be taken into account when introducing and using heteronym knowledge: principles of the profession, limitations in competencies towards other disciplines, awareness of the purpose of used knowledge, interests and characteristics of social workers and critical analysis. Due to the intensity of knowledge integration, criteria to distinguish the notions of multidisciplinary, interdisciplinarity and transdisciplinarity are proposed. Finally, knowledge integration is related to the social work process and the author concludes that its importance is greater in the phases of problem definition and analysis, while in the phases of method application and direct actions professional methods used depending on the competencies of social workers play a greater role.

Finally, certain questions are proposed for further reflexion on the issue in scientific, practical and educational aspects of the profession.

Key words: *knowledge integration, knowledge in social work, heteronym sources*